

Kan economische krimp onze planeet redden?

Auteur: Henri Houben

Inhoudstafel: [Marxistische Studies nr. 107](#)

Economische krimp is een nieuwe, of beter een sinds kort in intellectuele middens populair geworden theorie die een antwoord zou geven op de vele uitdagingen waaraan de mensheid vandaag het hoofd moet bieden. Ze refereert aan Grenzen aan de groei, het rapport van de Club van Rome dat in 1972 gepubliceerd werd en dat de eerste echte studie was die het hardnekkige streven van ondernemingen naar economische groei aan de kaak stelde. Van toen af begonnen verschillende auteurs, Serge Latouche en anderen, deze centrale idee over te nemen en de productie- en consumptiemodellen van bijna alle landen op onze planeet op de korrel te nemen.

Sommigen, in regeringskringen zijn ze in de meerderheid, voeren aan dat er zonder groei onvoldoende rijkdom kan worden gecreëerd om aan de voortdurend terugkerende behoeften van de bevolking te voldoen en om werkgelegenheid te waarborgen. Anderen zijn van mening dat groei een illusie is die de wereld naar de verdommenis zal helpen.

Als we niet verder kijken dan dat, moeten we de 'groeiweigeraars' gelijk geven. Groei is geen garantie voor werkgelegenheid noch voor de verdeling van de rijkdom noch voor een algemene toegang tot de noodzakelijke goederen en diensten. Bovendien is groei gebaseerd op een zeer betwistbaar maatschappelijk kader waarin bezit wordt geprivilegieerd. Uiteraard kan onze huidige productie- en consumptiewijze op vele punten bekritiseerd worden, maar wij vragen ons toch af of de manier waarop de voorstanders van economische krimp het probleem stellen, wel steek houdt. Hierover verschillen wij dus van mening. We leggen dat uit in zeven punten.¹

1. Een vage, slecht gedefinieerde theorie met tegengestelde verwachtingen

Een van de grootste moeilijkheden bij de theorie van economische krimp is dat ze wordt verdedigd door auteurs uit diverse hoeken en met diverse gezichtspunten. Er bestaat met andere woorden geen coherente theorie van economische krimp. Er duiken vaak afwijkende meningen op. Ongetwijfeld geldt dat ook voor de marxisten, de keynesianen, de liberalen ... Maar hun theorieën zijn telkens terug te voeren tot één sleutelpersoon wiens analyse, hoewel vatbaar voor interpretatie, toch vrij uniek is: Karl Marx (en Friedrich Engels), John Maynard Keynes of Adam Smith en David Ricardo. Dat is niet het geval voor de theorie van economische krimp.

Réginald Savage² die momenteel een studie maakt over de theorie van de economische krimp en de perspectieven die ze aanreikt, onderscheidt drie verschillende stromingen met enigszins uiteenlopende perspectieven en oplossingen. Volgens de eerste stroming moeten we een stap 'achteruit' zetten en evolueren naar minder complexe economische situaties en minder geavanceerde ontwikkelingsmodellen. De tweede stroming, met Tim Jackson³ [3], stelt alle vertrouwen in de techniek: alleen technische oplossingen kunnen voorkomen dat de planeet ontploft. De derde stroming vertegenwoordigt een meer neomarxistische tendens en legt de nadruk op de noodzaak van een radicale omvorming van de maatschappij.

De eerste twee benaderingen delen we helemaal niet. Met de derde stroming willen we discussiëren om tot de best mogelijke oplossing te komen en uit te zoeken waarover we het eens zijn, waar onze standpunten van elkaar afwijken en waar de echte meningsverschillen liggen.

Er zijn nog andere problemen met de verschillende stromingen. Om te beginnen is het niet altijd makkelijk om de concrete en gedetailleerde voorstellen van de voorstanders van economische krimp te kennen. Alles blijft wat vaag en bepaalde auteurs lijken zich in die vaagheid te wentelen of zelfs te ontplooien. Daardoor kunnen de voorstanders van economische krimp vaak mogelijke problemen afwimpelen door te zeggen: 'Oh, maar dat bedoelde ik niet, dat is niet wat ik verdedig' of 'Dat is niet wat economische krimp betekent'.

Net dat maakte Jean-Marie Harribey, Frans econoom, voormalig voorzitter van Attac France en nog altijd lid van de wetenschappelijke raad van die organisatie, erg achterdochtig over de beweging voor economische krimp, hoewel zijn doctoraatsthesis erover handelde. Hij begon zich af te vragen wat er in de ogen van de aanhangers van economische krimp eigenlijk moet krimpen: het bbp, de productie, de consumptie, de technische vooruitgang, de ecologische voetafdruk ... Hij kreeg van de beweging geen eensluidend antwoord. En dat is verontrustend. Voor de beweging is het misschien een uitdaging om hierop een antwoord te formuleren, maar het hypothekeert haar toekomst als ze hier niet in slaagt.

Laten we even vergelijken met andere stromingen. Alle marxisten zullen bijvoorbeeld zeggen dat de collectivisering van de productie – dat wil zeggen van de grote ondernemingen – en de invoering van een planeconomie de oplossing is om de essentiële noden te lenigen. Alle keynesianen zijn van mening dat de overheid actief de markt moet reguleren en moet verhinderen dat de markt op hol slaat en speculatieve luchtballonnen creëert. Alle liberalen vertrouwen dan weer op de markt als fundamentele zelfregulator, ook al zijn er die de staat volledig willen afschaffen (de libertaire liberalen) en anderen die een min of meer belangrijke tussenkomst van de overheid dulden.

Maar wat willen de voorstanders van economische krimp?

2. Kritiek op één standpunt leidt vaak tot het verdedigen van het tegendeel

Een tweede punt van kritiek slaat op de argumentatiemethode van de tegenstanders van groei. Vaak stellen ze iets aan de kaak om onmiddellijk daarna het tegengestelde te rechtvaardigen. Op die manier wordt de werkelijkheid herleid tot twee mogelijkheden: je bent voor het ene of voor het tegenovergestelde. Een tussenliggende optie wordt zo goed als uitgerangeerd. Dat valt vooral op wanneer ze het hebben over de kwestie van de groei. Ze bekritisieren de groei en zijn daarom een economische krimp gunstig gezind. Maar – legitieme – kritiek op het begrip groei rechtvaardigt niet dat je een blinde aanhanger van de theorie van economische krimp moet worden.

Deze tweeslachtige visie treffen we aan in een artikel van Alexis J. Passadakis en Matthias Schmelzer, twee leden van Attac en voorstanders van economische krimp.⁴ Hun punt 2 vat dat kernachtig samen: "De natuur heeft grenzen en biedt weerstand." Hun centrale stelling is dat onbeperkte groei op een eindige planeet niet mogelijk is. Akkoord. Maar wie een grondige analyse wil maken, moet zich afvragen of een beperkte groei wél kan. Waarom wordt deze vraag opzij geschoven? Het lijkt wel alsof onbeperkte groei het enige alternatief is voor economische krimp.

Passadakis en Schmelzer geven het voorbeeld van de bijen: als die er niet meer zijn, dan komen we in de problemen. Alles moet veranderen, beweren ze, want we steunen recht op een muur af. Dat is geen nauwkeurige analyse van wat er mis is en wat er echt moet veranderen. De bijen planten zich voort zoals elk dier, maar we moeten rekening houden met de reproductievoorwaarden, de groeivoorwaarden, de exploitatievoorwaarden en onderzoeken wat er nodig is om die te verzekeren.

De evolutie van de planeet en van de mens laat trouwens zien hoe alles de hele tijd in beweging is. Vroeger gebruikte men vooral hout als brandstof. Daarna steenkool. Vanaf 1945 bezigt men olie, nu gas en nucleaire energie (ondanks nog altijd zware onopgeloste problemen, denk maar aan de catastrofe van Fukushima). Men overweegt de terugkeer naar waterkrachtcentrales, de inzet van windenergie of de ontwikkeling van fotonvoltaïsche cellen. Deze opsomming laat ons niet toe te stellen dat onze energiebronnen onbeperkt zijn, maar ze zijn ook niet zó beperkt als bepaalde aanhangers van de economische krimp beweren. Onze wetenschappelijke kennis neemt immers toe en maakt het mogelijk oude moeilijkheden op te lossen. Ook al werpen die weer nieuwe problemen op, zoals kernenergie illustreert.

In punt 6 van hun artikel tappen ze uit hetzelfde vaatje: groei is geen garantie voor een beter leven, voor werkgelegenheid enzovoort. Dat klopt in de kapitalistische context, want het doel van de ondernemingen is winst te maken en niet werkgelegenheid te garanderen of de noden van de mensen te lenigen. Maar is dat een rechtvaardiging of zelfs een argument voor economische krimp?

De auteurs zetten hun standpunt kracht bij met de woorden van Serge Latouche: "We moeten de verbeelding dekoloniseren, we moeten fetisjen als economische groei, vooruitgang, loonarbeid, efficiëntie en bbp demystificeren." Opnieuw: wij hebben geen enkel probleem met demystificatie, maar je kunt niet één begrip kritiseren en in één adem het tegenovergestelde omarmen.

3. Een verkeerde diagnose van de inhoud van groei en bbp

De verwarring wordt compleet wanneer de auteurs groei en bbp koppelen aan de uitputting van de natuurlijke rijkdommen. We keren daarom eerst terug naar de kern van de economische wetenschap.

Er is een onderscheid tussen stock (voorraad) en flux (stroom). Een stock is het geheel van alle bezittingen waarover men op een bepaald ogenblik (bijvoorbeeld op 31 december 2013) beschikt (actief) of die men schuldig is (passief). Een flux bestaat uit inkomsten (of uitgaven) van activa tussen twee tijdstippen (bijvoorbeeld 31 december 2002 en 31 december 2013). De stock wordt 'aangevuld' of 'leeggemaakt' door de flux. Noteer dat de natuurlijke hulpbronnen een stock zijn en het bbp een flux.

Onder het kapitalisme zijn enkel de handelsrelaties van tel, dat wil zeggen de aankoop of verkoop van iets. Zelfs in de overheidsadministratie of in de niet-commerciële sector worden alleen de lonen in rekening gebracht. Welnu, zeker wat het bbp betreft, wordt alleen de menselijke activiteit in rekening gebracht. Met andere woorden, het bbp legt de waarde van menselijke arbeid vast in geld.

En de natuurlijke hulpbronnen? Die hebben geen enkele marktwaarde. In de kapitalistische maatschappij worden ze niet in rekening gebracht. Dat is ongetwijfeld absurd, maar het is niet anders. Wat de kapitalisten interesseert, zijn de winstmogelijkheden. En die zijn er alleen bij handelsactiviteiten. Dat is het handige trucje van de kapitalistische maatschappij.

Je kan – en moet – dat bekritisieren. Maar dat is niet wat de voorstanders van economische krimp doen. Zij hebben het alleen over de band tussen de exploitatie van de natuurlijke rijkdommen en het bbp. En opnieuw stappen Passadakis en Schmelzer consequent en rechtstreeks over van de kritiek op één standpunt naar de diametraal tegenovergestelde stelling. Zo beweren ze in punt 3 van hun artikel dat het echt niet mogelijk is de exploitatie van natuurlijke rijkdommen helemaal los te koppelen van het bbp. Je kunt uiteraard niet produceren zonder gebruik te maken van natuurlijke hulpbronnen. Maar wat concluderen zij daaruit? Dat er een noodzakelijke band is tussen het bbp en de natuurlijke rijkdommen en dat

het bbp bijgevolg moet krimpen om de natuurlijke rijkdommen te sparen.

Een aantal studies legt een direct verband tussen de groei van het bbp en de CO₂-uitstoot in de atmosfeer.⁵ Om die uitstoot te verminderen moet het bbp dus naar omlaag. Dat is waar in de huidige situatie en op korte termijn. Dat is waar onder de voorwaarden van het kapitalisme van vandaag. Maar het is geen absolute waarheid. Nemen we het voorbeeld van Frankrijk. De geschatte uitstoot van broeikasgassen komt voor 26 % van het transport, 22 % van de industrie, 19 % van de landbouw, 13 % van de energieproductie en 3 % van de afvalverwerking. Alleen industrie en landbouw hebben echter een rechtstreekse invloed op het bbp. Transport of huisverwarming hebben niet noodzakelijk een dalend effect hebben op het bbp. Men kan bijvoorbeeld inspanningen doen om het (collectief) transport te rationaliseren en om de woningen beter te isoleren.

Er zijn bovendien andere productiemodellen dan het hedendaagse kapitalisme. In de huidige omstandigheden maakt het kapitalisme zo weinig mogelijk gebruik van arbeidskrachten en zoveel mogelijk van natuurlijke rijkdommen. Dat put de hele ketting uit: de arbeidskrachten, die moeten zwoegen om het helse ritme aan te kunnen dat hun door de bedrijfsleiders wordt opgelegd, en de natuur, die tegen een almaar hogere snelheid goederen moet verschaffen. Maar dat zijn de voorwaarden van het kapitalisme en niet van de technische productie.

Als we de technische productievoorwaarden zouden wijzigen en sommige goederen op een andere manier zouden voortbrengen, zouden we een ander economisch effect krijgen. Als we, zoals sommigen voorstellen, de biologische landbouw sterker zouden ontwikkelen ter vervanging van de huidige sterk gemechaniseerde massaproductie, dan zouden er meer arbeidskrachten moeten worden ingezet, dus meer menselijke arbeid. Dat zou het bbp doen toenemen en niet afnemen.

Kortom, er ontbreekt een stockindicator, zelfs onder het 'wilde' kapitalisme. Een indicator die aangeeft dat de natuurlijke rijkdommen opgeraken. Het bbp komt hiervoor niet in aanmerking. Het is logisch dat zo'n indicator niet perfect is. Geen enkele indicator kan een maat zijn voor alles. We moeten dus een waaier van statistieken hebben om een totaalbeeld van de werkelijkheid te krijgen.

We mogen echter ook geen illusies creëren over die veranderingen of de voorstellen voor indicatoren. Daarmee kun je geen samenleving veranderen. In het beste geval kunnen zij als argument dienen om de samenleving te veranderen. De indicator moet in verhouding staan tot de maatschappij waarin we leven. In die optiek geeft het bbp globaal het best aan hoe de rijkdom in een kapitalistische context wordt gecreëerd; het slaat immers in de eerste plaats op de goederen. Dat wordt ook impliciet aan de mensen gezegd: jullie produceren goederen en worden er rijker door; als je voor jezelf gaat produceren (tomaten, wortelen, sla enzovoort), wordt je arm. Dat is ontegensprekelijk absurd en idioot. Maar op deze principes is onze kapitalistische maatschappij nu eenmaal gebouwd. Vandaar het bbp om de rijkdom te meten.

4. Groei is niet het hoogste kapitalistische doel

Een belangrijke vraag over de theorie van economische krimp is waarom haar voorstanders het gemunt hebben op de groei.

Bepaalde landen hebben inderdaad groei opgenomen in de grondwet: het economisch beleid moet groei nastreven. De Lissabonstrategie (nu Europa 2020), het centrale beleid van de Europese overheid, werd aangepast onder de slogan: "Meer EU-beleid voor groei en banen."⁶ Maar de Europese leiders blijven vaag over becijferde doelstellingen en de inhoud zelf van de groei als men aandachtig de richtlijnen leest.

China heeft wel enigszins becijferde doelstellingen. Het beoogt een groei van minstens 6 % per jaar om de migratie van 200 miljoen boeren die in één generatie van het platteland naar de steden verhuizen, op te vangen. Het cijfer blijft weinig nauwkeurig en de groei kan zelfs meer dan 10 % bedragen.

Privéondernemingen daarentegen stellen wel duidelijk becijferde doelstellingen voorop. Bijvoorbeeld: een stijging van de productie (van 3 naar 5 miljoen wagens), een uitbreiding van het marktaandeel (van 9 naar 12 %). Maar fundamenteel gaat het om een hoger rentabiliteitsniveau (bv. een stijging van de investeringsopbrengst van 12 naar 15 %). Deze beslissingen zorgen voor een veralgemeende groei. Het is dan ook volslagen onzinnig de schuld te leggen bij de groei zelf zonder te raken aan die beslissingscentra.

Het lijkt ons bijgevolg logischer de nadruk niet op de groei te leggen, maar op de echte motor van het kapitalisme, namelijk de rentabiliteit en de concurrentie. In hun analyse verleggen de voorstanders van economische krimp het accent. En dat is niet alleen schadelijk, maar het is misschien ook niet zo onschuldig. Zo rechtvaardigen de voorstanders immers een aantal standpunten (zie 5, 6 et 7), die volgens ons eveneens erg betwistbaar zijn.

5. De kritiek is niet langer gericht op de sociale verhoudingen, maar is louter technisch

Er zijn zeker voorstanders van de economische krimp die 'socialere' en minder 'technische' standpunten verdedigen. Zij zullen zich niet kunnen terugvinden in de hieronder beschreven voorstelling van zaken. Maar alle voorstanders van

economische krimp houden vast aan een kritiek met een technisch uitgangspunt: we produceren te veel en we brengen het evenwicht van de planeet in gevaar. Daarbij zitten we allemaal in de dezelfde boot waarvan men de scheepswand doorslaat terwijl we in volle storm varen. Bijgevolg wordt iedereen, wat ook zijn sociale positie is, zijn vermogen of zijn inkomen, getroffen en moet iedereen bijdragen aan de oplossing van de problemen. Kortom: "Allemaal samen."

Ook de meer genuanceerde benaderingen, die een meer klassengerichte visie ontwikkelen, blijven vasthouden aan dit technisch uitgangspunt.

Deze benaderingen maken een foute analyse. Om te beginnen is er in werkelijkheid een groot verschil tussen de elites die beslissen, keuzes maken, de leiding hebben en uiteindelijk de hoofdverantwoordelijkheid dragen voor het huidige productie- en consumptiesysteem, en de rest van de bevolking. Het zijn deze verantwoordelijken die zich verrijken, die kapitaal accumuleren, die ongebreideld consumeren... De anderen, de meerderheid, kunnen niet veel doen (tenminste niet individueel), ook al zouden ze willen, en wat ze zouden kunnen doen, is maar een druppel op de hete plaat voor de oplossing van de ecologische problemen van onze planeet.

Een tweede fout bestaat erin te denken dat het mogelijk is (of wenselijk volgens sommige stromingen) leden van de elites ervan te overtuigen initiatieven te nemen ten gunste van het klimaat en, waarom niet, het idee van economische krimp over te nemen. Ongetwijfeld door er hun eigen draai aan geven en de scherpe kantjes eraf te afhalen. Van een illusie gesproken!

Alleen wanneer we ons ontdoen van de krachten die zowel de mens als de planeet ondermijnen, zullen we in staat zijn om een deel van de huidige ecologische problemen op te lossen. En dat kan pas wanneer deze elite niet langer landen of grote ondernemingen leidt en ook niet kan worden vervangen door een andere elite. Het gaat dus in de eerste plaats om een maatschappelijke kwestie. Het is zelfs een zaak van sociale klasse, een begrip dat jammer genoeg ontbreekt in de stellingen over economische krimp.

De beslissingen over de grote kwesties – te beginnen met de economie – moeten door heel de gemeenschap worden genomen, want ze zijn bepalend voor de productie en de consumptie in een samenleving. Daarom moet de eigendom van de grote ondernemingen uit handen van de privésector en van eventuele elites genomen worden en overgedragen worden aan de collectiviteit. Zolang die voorwaarde niet vervuld is, zal er van duurzame vooruitgang geen sprake zijn en zullen we blijven steken in de kapitalistische logica van rendement, productie en concurrentie.

De werkende mensen zullen opdraaien voor de gevolgen. Met vernietiging op planetaire schaal tot gevolg, ook van het milieu: toenemende woestijnvorming in de derde wereld, dreigende overstromingen in Bangladesh en op Mauritius (terwijl Vlaanderen en Nederland over de middelen beschikken om zich te beschermen...)

6. Een strijd tegen de 'productivistische' modellen?

De theorie van economische krimp scheert kapitalisme en socialisme over één kam en bekritiseert de twee systemen met hetzelfde vuur. Haar aanhangers beschouwen beide systemen als fundamenteel productivistisch en daarom moeten ze even krachtig afgewezen worden. Ook hier zijn er weer verschillende tendensen, van de meest technische tot de meest naar het marxisme overhellende.

Die eensluidende veroordeling van kapitalisme en socialisme is echter niet gebaseerd op een wetenschappelijke analyse van de logica die in beide systemen toegepast wordt. Het kapitalisme kan de ecologische problemen niet fundamenteel oplossen omdat het gebaseerd is op de jacht naar winst. Je kunt niet hetzelfde zeggen van het socialisme. Het socialisme hoeft niet noodzakelijk productivistisch te zijn.

Nergens in de basiswerken van Marx en Engels (en van vele andere auteurs) is er sprake van een drijvende kracht die vergelijkbaar is met de winst in het kapitalisme. In de beschrijving van zijn alternatief heeft Marx hetover een maatschappij van overvloed waarin een grote hoeveelheid goederen worden geproduceerd om in ieders noden te voorzien. Het is de definitie van het communisme: "Van ieder naar zijn mogelijkheden, aan ieder naar zijn behoeften."⁷ We schrijven 1875.

Marx spreekt echter al in 1844 over de verhouding tussen mens en natuur. Marx: "De mens leeft van de natuur betekent: de natuur is zijn lichaam, waarmee hij in voortdurende wisselwerking moet blijven om niet te sterven. Dat het fysieke en geestelijke leven van de mens in wisselwerking met de natuur staat betekent niet anders dan dat de natuur in wisselwerking met zichzelf staat, want de mens is een deel van de natuur."⁸

Op dat ogenblik (1875) stelt zich de kwestie van de grenzen van de planeet nog niet op dringende wijze. Bij het zien van de ellende onder de Engelse arbeiders, maar voorheen ook al bij de Duitse, Belgische en Franse, beeldt Marx zich een maatschappij in waarin de krachten van het kapitalisme, die niet in staat zijn om hongersnood uit te roeien en andere gesels onder controle te brengen, overgaan in de handen van de collectiviteit en in dienst ervan staan.

In een klein werkje uit 1876 over de rol van de arbeid in de ontwikkeling van de mens maakt Engels een zeer heldere analyse van de problemen van de natuurlijke rijkdommen:

Samengevat zien we dat de dieren hun omgeving slechts gebruiken en daarmee veranderingen aanbrengen omwille van

hun aanwezigheid. De mensen brengen wijzigingen aan die nuttig zijn voor zichzelf, ze beheersen de omgeving. Dat is het essentiële verschil tussen de mens en andere dieren, en eens te meer is het de arbeid die leidt tot dit verschil.

We moeten echter niet overdrijven als we het hebben over de menselijke overwinningen op de natuur. Voor elke overwinning neemt de natuur wraak. Iedere overwinning, en dat klopt, leidt aanvankelijk tot de resultaten die we verwacht hadden, maar daarna heeft het soms erg verschillende onvoorziene gevolgen die maar al te vaak het eerste resultaat teniet doen. De mensen die in Mesopotamië, Griekenland of Klein-Azië de bomen kaptten om vruchtbare landbouwgrond te creëren, konden niet inschatten dat door het verwijderen van de bomen de reservoirs van vocht zouden verdwijnen, wat de basis vormde voor de huidige slechte staat van de grond.

Toen de Italianen in de Alpen de bossen op de zuidelijke hellingen gebruikten, en de bossen op de noordelijke hellingen onaangeroerd lieten, hadden ze er geen besef van dat ze op deze wijze de basis van de zuivelindustrie in de regio aantastten, laat staan dat ze beseften dat ze de bergen de mogelijkheid ontnamen om water op te slaan tijdens het regenseizoen of om de enorme regenval te verwerken bij stevige regenval. Diegenen die de aardappel naar Europa brachten, beseften niet dat ze met deze plant ook een vorm van tuberculose meebrachten. Bij iedere stap worden we eraan herinnerd dat de natuur zich niet laat veroveren zoals een vreemd volk dat doet, maar dat wij, als vlees, bloed en hersenen, deel uitmaken van de natuur en midden in de natuur leven waarbij onze heerschappij enkel bestaat uit het feit dat we op andere wezens het voordeel hebben dat we de lessen van de natuur kunnen leren en correct kunnen toepassen.

In feite verwerven we iedere dag een grotere kennis en beter begrip van de natuurwetten waardoor we een zicht krijgen op de meer directe maar ook de meer afgeleide gevolgen van onze tussenkomst in de normale gang van de natuur. Dat geldt zeker na de enorme vooruitgang van de natuurwetenschappen sinds het begin van deze eeuw. Daardoor zitten we meer dan ooit tevoren in een positie waarbij we ons realiseren, en er dus controle over hebben, dat er afgeleide natuurlijke gevolgen zijn van onze dagelijkse activiteiten.⁹

Veel ecologen en aanhangers van de theorie van economische krimp kunnen zich zeker vinden in deze visie.

De landen die vanuit de marxistische analyse, in het bijzonder de Sovjet-Unie en China (maar ook andere), een andere productiewijze hebben proberen te ontwikkelen, hebben dat gedaan in andere omstandigheden dan Marx voor ogen had. Het waren economisch achterlijke landen. Vaak heerste er grote hongersnood. Het kwam er in eerste instantie op aan de economie zodanig te ontwikkelen dat iedereen over het minimum zou beschikken om te kunnen overleven. Bovendien werd dit socialisme jammer genoeg niet opgebouwd in een internationaal neutrale context waarin de andere staten die landen de mogelijkheid boden zich vreedzaam en op eigen kracht te ontwikkelen. Van bij het begin is er een grootschalige imperialistische interventie. Vandaag zien we dat terug in de manier waarop de Verenigde Staten, net als de Europese landen, elk land dat niet hun model volgt, aanpakken.

Een land dat een alternatieve samenleving wil opbouwen, moet noodgedwongen beschikken over een militaire macht die in staat is aanvallen af te slaan, ook al staat dat niet bovenaan het lijstje van doelstellingen. Dat verklaart gedeeltelijk waarom de landen die zich socialistisch noemen, inspanningen doen om de productie te verhogen. Maar je kunt dat niet op dezelfde voet stellen als het kapitalisme, waarvan de wil om altijd meer te willen produceren een bepalend kenmerk is.

Het op gelijke voet stellen van kapitalisme en socialisme kan alleen maar de alternatieve bewegingen verzwakken. Daardoor wordt een van de belangrijkste alternatieve maatschappijvormen waarvan de grondslag, het collectieve bezit is, en die volledig tegengesteld is aan het systeem dat leidt tot onbegrensde groei in de jacht naar steeds meer winst, uitgesloten.

7. Een terugkeer naar kleinschalige productie?

Ook al bestaan er meningsverschillen tussen de diverse stromingen die zich beroepen op de theorie van economische krimp, toch is er een zekere eensgezindheid over het alternatief. Ze zijn allemaal voorstander van een gedecentraliseerde, kleinschalige economie, die bestaat uit de uitwisseling van producten en die de wederzijdse vervulling van de behoeften verzekert op basis van de huidige solidaire economie. Een gedemonetariseerde en gedecommercialiseerde economie, volgens Alexis J. Passadakis en Matthias Schmelzer.

Maar je hebt hoe dan ook een mechanisme nodig om de uitwisseling tussen kleine productie-eenheden (van goederen of diensten) mogelijk te maken. En dat mechanisme is het geld. In de ogen van de groeiweigeraars ongetwijfeld geld dat in dienst staat van de ruil en niet van de accumulatie. Een beetje zoals Lets, een organisatie voor de lokale uitwisseling van diensten. Dat alternatief is dus wel degelijk commercieel en monetair, ook al opereert het op beperkte schaal.

Het probleem is dat die oplossing ofwel compleet utopisch en onrealiseerbaar is ofwel onafwendbaar zal uitmonden in kapitalisme.

Een economie gebaseerd op kleinschalige productie is utopisch als je gelooft dat ze kan blijven bestaan in een beperkt ontwikkelingsstadium. Er bestaan vandaag ervaringen in die zin, maar ze zijn volslagen marginaal. Ze kunnen blijven bestaan omdat de rest de kapitalistische logica volgt en die rest levert de essentiële goederen en diensten.

En mocht ze nu nog een echt alternatief zou zijn, zou ze dan ook wenselijk zijn? In zekere zin herneemt dit alternatief de anarchiserende of libertaire illusie van een maatschappij van vrije mensen, bij voorkeur zonder of met minimale overheidsinmenging. Maar de grootste problemen manifesteren zich wereldwijd en overschrijden dus de grenzen van de kleine productie-eenheden. Vooral de ecologische vraagstukken zijn wereldomvattend: de opwarming van de aarde zal een stijging van de zeespiegel veroorzaken en de overstromingen zullen in de eerste plaats Bangladesh of Mauritius treffen, die zelf niet de grootste vervuilers zijn. Een rationeel gebruik van energie vereist internationale samenwerking zodat we kunnen inzetten op de zon daar waar ze overvloedig schijnt, de wind daar waar het vaak en hevig waait, de waterkracht daar waar die in grote massa's voorhanden is enzovoort.

En zelfs al mocht ze geen utopie zijn en zouden we erin slagen een economie gebaseerd op kleinschalige productie uit te bouwen, dan zal die toch vroeg of laat uitmonden in de mechanismen die naar het huidige kapitalisme hebben geleid. Waarom? Omdat geld zal fungeren als kapitaal, omdat sommigen meer goederen en diensten zullen leveren en daarvan zullen willen profiteren. En de eventuele reguleringsmechanismen zullen niet volstaan om dat te verhinderen. Zo is het in de achttiende en negentiende eeuw verlopen. Waarom zou het deze keer anders zijn?

Het belangrijkste mechanisme dat een andere samenleving en een andere logica mogelijk moet maken, wordt door de voorstanders van economische krimp ongemoeid gelaten, namelijk het privébezit van de ondernemingen en bedrijven. Zolang de eigendom privé blijft, kunnen de 'eigenaars' autonoom en 'soeverein' beslissen om het milieu te vervuilen, om het hun 'concurrenten' moeilijk te maken die, om zich te handhaven, ertoe kunnen worden gebracht ook te vervuilen of hun arbeidskrachten uit te buiten. Dat de eigendom in handen is van een coöperatieve onderneming zal niet veel aan de zaak veranderen. De meerderheid van de aandelen van United Airlines bijvoorbeeld is in handen van het personeel. Welke invloed heeft dat op de concurrentie in de luchtvaartsector?

Het enige echte alternatief voor de ecologische én de menselijke problemen is de overstap naar een collectieve, maar ook openbare eigendom, die dus voldoende gecentraliseerd is en tegemoet kan komen aan de noden van heel de planeet. Om de economie te doen functioneren kunnen we, in het huidige kader, niet buiten de overheid. Zo beschikken we over een macht die voldoende sterk is om iedereen dezelfde productielogica op te leggen, ook diegenen die zich persoonlijk willen blijven verrijken. Zo zullen ook de politieke en de economische beslissingen door een en hetzelfde orgaan worden genomen, niet door twee verschillende. De staat of de staten zijn de instellingen die de wereldproblemen kunnen aanpakken. Dat is effectief socialisme. Maar we moeten een onderscheid maken tussen dit alternatief en de ervaringen die onder de naam socialisme werden opgebouwd, maar die ofwel geen aanspraak kunnen maken op die naam ofwel door de omstandigheden verhinderd werden de fundamentele principes ervan te realiseren.

8. Conclusies

Naar mijn mening is de theorie van economische krimp niet gegrond.

1. Ze heeft geen stevige analytische en wetenschappelijke basis, maar is vaag en bijgevolg vaak onsamenhangend.
2. Ook al zou ze een radicaal antwoord moeten formuleren op de huidige ecologische problemen, ze biedt geen echt nieuw alternatief. De gemeenschappen van kleine producenten waren al de hoop van meerdere utopische socialisten in de negentiende eeuw. Vandaag worden ze weer opgediend. Maar ze zijn ofwel onrealiseerbaar, zoals we destijds hebben kunnen vaststellen, ofwel reactionair; ze betekenen een stap achteruit en gaan in tegen de zin van de geschiedenis in plaats van een oplossing te bieden die ons kan vooruit helpen.
3. Sommige problemen die de theorie van economische krimp onder de aandacht brengt, zijn reëel en moeten worden aangepakt. Onze natuurlijke rijkdommen geraken wel degelijk uitgeput. Bij de kapitalisten leeft inderdaad de mythe van de groei (al is het niet de enige). De huidige consumptiemaatschappij is wel degelijk pervers. Maar waarom zou economische krimp de oplossing zijn? Door het privé-eigendom af te schaffen ontnemen we de kapitalisten immers de mogelijkheid te beslissen over en een negatieve invloed uit te oefenen op de economie. Met een socialistische staatsmacht kunnen we een oplossing vinden. Maar dat is geen absolute garantie. Ook de bevolking moet actief meewerken om de principes van zo'n staat vast te leggen, anders wijkt de socialistische staat af van zijn fundamentele missie.
4. De oplossingen moeten zo globaal en zo gecentraliseerd mogelijk zijn, want de problemen zijn dat ook. Gezellige en eenvoudige alternatieven kunnen sympathiek zijn, maar volstaan niet om de uitdagingen aan te gaan. Dat belet niet dat de beslissingen op verschillende, gepaste niveaus moeten genomen worden. De centrale overheid moet niet uitmaken welke kleur de (eventueel) te produceren kleding moeten hebben, maar ze moet wel de oriëntaties uittekenen voor energie, transport, onderwijs, gezondheidszorg, basisbehoeften enzovoort.

Dit artikel werd voor het eerst gepubliceerd op de website van Mouvement politique des objecteurs de croissance (mpOC - Politieke beweging van de groeiweigeraars) in 2011. Zie: <http://objecteursdecroissance.be/spip.php?article168>. De auteur kortte deze versie in voor Marxistische Studies.

Henri Houben (henri.houben7 at telenet.be) is doctor in de economie en onderzoeker bij Groupe de recherche pour une stratégie économique alternative (Gresea) en het Instituut voor Marxistische Studies (Imast). Hij is een specialist van de automobielsector en auteur van *La crise de trente ans: la fin du capitalisme ?* Aden, 2011.

1 Deze tekst werd uitgewerkt door Gresea en diende als basis voor een discussie binnen Attac Wallonië-Brussel. Daardoor ontbreken drie elementen. Is economische krimp een goed ordewoord voor werkers die hun baan verliezen? Als de consumptiemaatschappij, gelet op de toestand van de natuurlijke rijkdommen van de planeet, onhoudbaar is, wat kan de theorie van economische krimp dan betekenen voor mensen die weinig verdienen en in onzekere omstandigheden leven? En tot slot, zelfs als dit consumptiemodel sterk kan worden bekritiseerd en de analyse ervan moet worden uitgebreid, zijn dan de krachten in de productie, dat wil zeggen het blok van min of meer goed georganiseerde werkers, niet beter in staat het systeem omver te werpen dan de vaak geïsoleerde en ongeorganiseerde consumenten? Met andere woorden: moeten we de hefboom voor verandering niet veeleer zoeken in de productie dan in de consumptie, aangezien een syndicale actie vandaag altijd veel doeltreffender is dan een actie van consumenten (wat niet noodzakelijk wil zeggen dat we dat laatste moeten uitsluiten)?

2 Belgisch econoom, auteur van Een economische geschiedenis van België sinds de Tweede Wereldoorlog.

3 Brits econoom, auteur van Prosperity without growth: economics for a finite planet. Routledge, 2011

4 Alexis J. Passadakis et Matthias Schmelzer, 12 Fluchtlinien einer solidarischen Ökonomie jenseits des Wachstums, 6 oktober 2010. Zie: <http://postwachstum.net/2010/10/06/postwachstum-12-fluchtlinien-einer-solidarischen-okonomie-jenseits-des-wachstums/>.

5 Bijvoorbeeld Michel Husson, "Croissance sans CO₂", Note Hussonet, nr. 24, oktober 2010.

6 Europa 2020. Zie: <http://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020-in-a-nutshell/eu-tools-for-gr...>

7 Karl Marx, Kritiek op het programma van Gotha, 1875. Zie: <https://www.marxists.org/nederlands/marx-engels/1875/1875gotha.htm>.

8 Karl Marx, Parijse Manuscripten, 1844. Zie: <https://www.marxists.org/nederlands/marx-engels/1844/manuscripten/1.htm>.

9 Friedrich Engels, De rol van de arbeid in de overgang van aap naar mens, 1876. Zie: <https://www.marxists.org/nederlands/marx-engels/1876/1876aapmens.htm>.